

REETTA EIRANEN

Kurotus narrativismin jälkeiseen aikaan

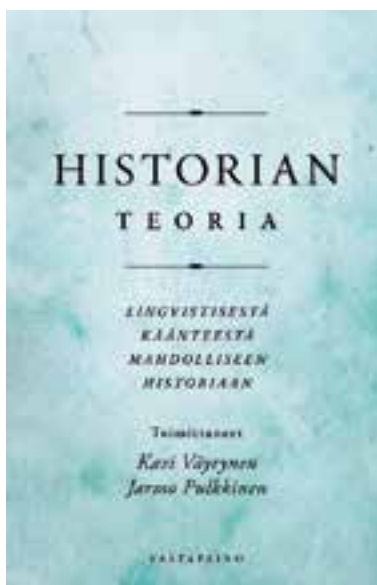
Historian teoria. Lingvivistisestä käänteestä mahdolliseen historiaan. Toim. Kari Väyrynen & Jarmo Pulkkinen. Vastapaino, Tampere 2016. 366 s.

Nyt saadaan jatkoa 2015 ilmestyneelle *Historianfilosofia*-teokselle. Kari Väyrysen ja Jarmo Pulkkinen toimittama *Historian teoria* on 13 kirjoittajan ja 11 artikkelin kokoelma, jonka tekijät ovat pääosin Oulun yliopistosta. Johdannossa toimittajat määrittelevät sen käsittelevän historian teoriaa ja historianfilosofiaa koskevaa nykykeskustelua, mutta käsitteitä ei eritellä suhteessa toisiinsa.

Historiateorian historia ja nykyisyys

Teoksen ensimmäinen osa painottuu teoreettisiin kysymyksiin. Edelleen keskeinen historian tutkimuksen suuntaus on narrativismi, joka problematisoi menneisyyden ja sen kirjallisen esittämisen välisen suhteen. Tutkijan tuottamat kertomukset eivät voi korrespondenssi-mielessä olla totta tai epätotta, eikä niiden luominen ole neutraalia tai objektiivista. Kokonaistulkinta on jotain enemmän kuin lähdeaineistonsa summa – mutta millä perusteilla?

Avausartikkelissa Pulkkinen käy johdonmukaisesti läpi etenkin analyyttisen historianfilosofian kehityskulkuja 1940-luvulta nykyaikaan. Erityisen kiinnostava on jälkianalyttinen keskustelu historian tutkimuksen empiirisestä alimääräytyneisyydestä: aineistosta ei aukottomasti seuraa yhtä tiettyä tulkintaa, vaan se voi tukea erilaisia päätelmiä. Tulkintojen paremmuuden vertailu nousee ongelmaksi. Pulkkinen sivuaa joitakin ratkaisuehdotuksia, mutta niistä olisi mielellään lukenut enemmän. Artikkelin loppuun ikään kuin kesken, vailla loppusummausta tai -kommenttia.

Jouni-Matti Kuukkasen ja Kalle Pihlaisen artikkeleissa kurotetaan narrativismin seurauksiin. Ennen sitä kirjoittajat käsittelevät melko pitkästi suuntauksen taustoja sen päänimiin Hayden Whiteen ja Frank Ankersmithiin tukeutuen. Kuukkanen etsii tapoja arvioida historian tutkimuksessa esitettävien tulkintojen keskinäistä paremmuutta tietoteoreettisesti, vaikka narrativismissä on päädytty myös ehdottamaan, että epistemologisesta arvottamisesta pitäisi luopua kokonaan. Pihlainen taas panostaa Whiten jalanjäljissä historiankirjoituksen eettisiin eli poliittisiin ja yhteiskunnallisiin sekä esteettisiin eli esityksen muotoon liittyviin ulottuvuuksiin.

Inka Moilasan retoriikkaa käsittelevä artikkeli kommentoi niin ikään narrativismista käytyä keskustelua korostaen kielen ja retoriikan merkitystä tiedonmuodostuksessa. Lisäksi Moilanen erittelee historiallisen esityksen syy–seuraus-suhteiden rakentamista ja kontekstualisointia

sekä argumentoinnin retorisia keinoja ja retoriikan soveltamista tekstintulkinnassa. Sami Syrjämen anakronismeja ja Ilkka Lähteenmäen kontrafaktuaalista historiaa ja päätelyä tarkastelevat artikkelit ovat helppolukuisia esityksiä, jotka kiinnittyvät mielekkäästi historian tutkimuksen käytäntöön.

Ensimmäisen osion artikkeleiden aihepiirit ovat historiateorian näkökulmasta perusteltuja, mutta kokonaisuutena teoksen alkuosaan valikoitu joukko ei ole itsestään selvä. Mukana olisi voinut olla näiden tilalla tai ohella muitakin aihepiirejä.

Uusi realismi?

Teoksen toinen osa keskittyy uuden historian tutkimuksen ”realistisiin tendensseihin”. Kirjan johdannossa aihepiiri kiinnitetään jo 1970-luvulla nousseisiin ”uusiin historioihin”, jotka ovat pyrkinet laajentamaan historian tutkimuksen aluetta ja lähdepohjaa ja vieneet tutkimusta empiirisesti eteenpäin. Feminististä historian tutkimusta sekä nais- ja sukupuolihistoriaa (Heidi Kurvinen ja Niina Timosaari), kulttuurisen muistin tutkimusta (Kuisma Korhonen) ja ympäristöhistoriaa (Esa Ruuskanen ja Kari Väyrynen) käsittelevät artikkelit ovat kiinnostavia ja toimivia katsauksia tutkimus-suuntausten historiaan ja keskeisiin kysymyksenasetteluihin. Termodynamiikkaa, verkostoteoriaa ja kognitiivista psykologiaa käsittelevän artikkelin (Olavi K. Fält) kehyksenä on uusien, muiden tieteiden mallien soveltaminen historian tutkimukseen globaalia historiaa painottaen; artikkelin monet elementit ovat sinänsä kiinnostavia, mutta selvempää koavaa teemaa jäi kaipaamaan. Karl

Marxin materialistista historiäkäsitystä monilinjaisuuden ja indeterminismin näkökulmasta käsittelevä artikkeli (Jukka Heiskanen) poikkeaa teoksen muista, temaattisista teksteistä: se keskittyy yhden henkilön ajattelun erittelyyn. Artikkelisi olisi sopia paremmin jo mainittuun, henkilökeskeiseen *Historianfilosofiaan*.

Artikkelit eivät juuri keskustele osion otsikkoon nostetun 'uuden realismin' käsitteen kanssa. Ruuskanen ja Värynen viittaavat tekstissään lyhyesti siihen ja kulttuurintutkimuksessa nousseeseen uumaterialismiin. He kysyvät, kuvastavatko nämä "akateemiset brändäykset" (358) todellista muutosta. Aiheesta olisi mielellään lukenut kokonaisen, teoreettisesti viritetyn artikkelin. Myös teemavalikoima tuntuu osin hajanaiselta. Kirjan toimittajat tosin huomauttavat johdannossaan, että läheltä ei voi nähdä, ketkä ajattelijat tai mitkä teemat nousevat "klassikoiksi": "vaikka tällainen kokoelma pyrkii edustavuuteen, se voi unohtaa jotain olennaista" (7).

Mitä narrativismin jälkeen?

Narrativismi lienee teoksen tärkein aihe. Kuukkanen erittelee pätevästi suuntauksen annin ja haasteet historian tutkimukselle. Tärkeimpiä saavutuksia ovat käsitys "narratiiveista tai vastaavista synteeseistä historian kirjoituksen päätuotteina" sekä käsitys "historiantutkimuksesta konstruktivisena alana" (70). Sen tuottamat kertomukset ovat konstruktioita, joita ei voi "löytää" menneisyydestä. Narratiiveilla menneisyyttä merkityksellistetään ja tehdään ymmärrettäväksi. Mutta kuten Kuukkanen muotoilee, narrativismi on "jättänyt alan epävarmuuden tilaan" (50) – historian kirjoituksen tietoteoreettinen arvo ja arviointi ovat muodostuneet pulmallisiksi kysymyksiksi.

Kuukkanen hahmottelee myös ratkaisuja, joista olisi mielellään lu-

kenut lisää. Hän esittää Jorma Kallalaa seuraten, että historioitsijan tuottamaa kirjallista esitystä tulisi tarkastella argumentaationa eikä kertomuksena. Olennaista olisi eritellä historiaesitysten loogista rakennetta "rationaalisen argumentoinnin erityisluotoina", joissa pätevät "samat kognitiiviset hyveet kuin päättelyssä ja logiikassa ylipäätään" (77–79). Tutkimuksen voidaan katsoa najaavan historiantutkijoiden ammattiyhteisön kognitiivisiin ja epistemologisiin arvoihin, mutta tämä nostaa esiin ongelmallisen yhteisörelativismin, jonka mukaan käytännöt ovat päteviä vain tiettyssä, ne omaksuneessa yhteisössä. Kuukkanen ratkaisu on yliyhteisöllinen rationalisuuden käsite, jota ei kuitenkaan tulisi hahmottaa ylihistorialliseksi ja absoluuttiseksi. Tulkintojen paremmuutta voidaan siis viime kädessä arvioida sen perusteella, miten ne ilmentävät tiettyä rationalisuuden hyveitä.

Hayden Whiteen tukeutuen Pihlainen tuntuu argumentoivan sellaista "institutionaalista historian tutkimusta" vastaan, joka ei enää 2000-luvulla saadun yliopistokoulutuksen ja -kokemuksen perusteella vastaa tutkijakunnan nykyistä itseymmärrystä. Hän arvelee historioitsijoiden kokevan fenomenologista, eräänlaista kokemuksellista kaipuuta menneisyyteen, joka voi jopa "puhutella" heitä (100). Hänen arvionsa mukaan "konstruktivistisen teoretisoinnin" asema ei ole historiantutkimuksen piirissä kovin vakiintunut, mutta tilanne olisi helposti korjattavissa: "Riittäisi, että teoria selitettäisiin vielä kerran perusteellisesti." Ainoa vakava tietoteoreettinen kiistakysymys Pihlailaisen mielestä on se, ovatko kertomukset "löydettävissä" menneisyydestä (109). Ratkaisuehdotuksena hän esittää artikkelinsa lopussa: "[R]iittäisikö institutionaalille historiantutkimukselle, että sen rooli koostuisi tosiasioiden selvittämisestä ja *perusteltujen* (muttei auktorisoi-

tujen) tulkintojen tekemisestä?" (110).

Pihlailaisen mukaan tietoteoreettisen keskustelun päätyttyä jäljellä ovat historian kirjoituksen esteettiset ja eettiset ulottuvuudet. Hän kritisoi suljettua, merkitystä voimakkaasti määrittävää esitysmuotoa ja peräänkuuluttaa lukijan vahvempaa panosta tulkinnassa. Lukijan roolin korostamisessa, jossa tämä "joutuu tekstin kohdatessaan läpikäymään omaa jokapäiväisessä todellisuussuhteessaan tapahtuvaa tulkintaa vastaavaa prosessin" (107), voi nähdä myös ongelmia, sillä nykyhetken jokapäiväisyyteen perustuva tulkinta on altis anakronismeille. Muodon kritiikki liittyy historian yhteiskunnalliseen rooliin, Whiten tavoitteisiin "raivata historian kirjoituksessa tilaa myös vaihtoehtoisille ajatuksille" (106–107).

Historiateoreettisissa keskusteluissa on usein helpompi eritellä ongelmia kuin antaa niihin tyydyttäviä ratkaisuehdotuksia. Niin tuntuu tässäkin kokoelmassa osin käyvän. Teokselta jää kaipaamaan keskustelua lähteiden ja faktojen merkityksestä ja rakentumisesta historiantutkimuksessa. Etenkin narrativistisen keskustelun yhteydessä käsitys historiallisista faktoista vaikuttaa yllättävän mutkattomalta. Tutkimuksen prosessiin keskittyminen silkan historian kirjoittamisen sijaan saattaisi tarjota näkökulmia, joiden avulla tietoteoreettiset pulmat voisivat kirjastua.

Suomenkieliselle historiantutkimuksen teoriasta keskustelevalle teokselle on joka tapauksessa tilausta. Vaikka historioitsijat kokisivat jotkin filosofiset johtopäätökset hedelmättömiksi omassa työssään, ne kuitenkin lisäävät ymmärrystä omasta tieteenalasta. Tarvetta poiskurrottelulle narrativismin tuottamasta tietoteoreettisen epävarmuuden tilasta on, ja sen soisi tapahtuvan pohdinnan ja uusien avausten kautta, mitä tämäkin teos osaltaan tukee.